

บทที่ 2

การจัดการศึกษาสำหรับสตรีไทยสมัยปฏิรูปประเทศ

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในสังคมไทย เกิดกระบวนการทำให้ประเทศทันสมัย โดยเฉพาะเมื่อสังคมไทยเข้าสู่สมัยปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานของการนำประเทศให้ทันสมัยหลายประการ เช่น ทรงเปลี่ยนระบบบริหารประเทศแบบศักดินาไทยโบราณให้เป็นระบบกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก ตลอดจนส่งพระราชโอรส และนักเรียนไทยไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการในประเทศตะวันตก ซึ่งนับเป็นการขยายตัวของระบบบริหารแบบข้าราชการสมัยใหม่ และการศึกษาก็เป็นโครงการหนึ่งที่พระองค์ทรงเห็นว่าต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาบ้านเมือง¹

การจัดรูปแบบการศึกษาแบบใหม่ในระบบโรงเรียน ที่นำมาใช้ในสังคมไทยต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเหตุผลมาจากความต้องการกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถตามแบบตะวันตกเป็นจำนวนมาก และในการจัดรูปแบบการศึกษาใหม่นี้ได้ส่งผลไปยังการจัดการศึกษาสำหรับสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ ซึ่งจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาของสตรี ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹จากรุวรรณ ไวยเจตน์, การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.2464-2474 (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 159 หน่วยศึกษานิเทศน์ กรมศึกษาธิการ, 2517), หน้า 1.

การศึกษาของสตรีไทยก่อนการจัดตั้งโรงเรียนสตรี

สภาพการณ์ของสังคมไทยแบบจารีตโดยทั่วไป จัดเป็นสังคมเกษตรกรรมตลอดมา โดยราษฎรอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน โดยมีพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของระบบสังคม ซึ่งพระสงฆ์นั้นเป็นกลุ่มบุคคลที่มีฐานะพิเศษ คือ อาจมาจากกลุ่มมุนายหรือไพร่ก็ได้ และเมื่ออยู่ในเพศบรรพชิตแล้วก็เป็นที่เคารพกราบไหว้ของบุคคลโดยทั่วไป² การศึกษาจะเป็นการศึกษาเฉพาะหมู่คณะหรือเฉพาะบางกลุ่มบางพวกเท่านั้น สภาพการศึกษาจึงเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับราษฎร โดยที่การศึกษาเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคม รูปแบบการศึกษาในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีความสืบเนื่องจากสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ เป็นการศึกษาของกลุ่มที่วัด โดยมีพระอาจารย์เป็นผู้อบรมสั่งสอนทั้งในด้านอักษรวิธี กิริยามารยาท ค่านิยมในสังคม และเมื่อถึงวัยอันสมควรกุลบุตรเหล่านั้นก็จะบวชเรียนในพระบวรพุทธศาสนา และก่อนที่รัฐบาลไทยจะได้ลงมือจัดการศึกษาให้อยู่ในระบบ พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาแก่กุลบุตร โดยจะสั่งสอนให้เด็กผู้ชายอ่านเขียนเรียนเลข³ การส่งกุลบุตรไปศึกษาในวัดจะทำให้เด็กนั้นเป็นผู้อยู่ในระเบียบมากขึ้น⁴ ส่วนการศึกษาในวังจะจำกัดอยู่ในแวดวงชั้นสูง ความรู้ขั้นต้นก็จะเรียนในพระบรมมหาราชวังก่อน พออายุ 13 ปี จึงจะบวชเรียนนานเท่าไรก็ได้ แล้วจึงไปยังสถานศึกษาเฉพาะอย่าง ซึ่งมีอยู่ตามบ้านหรือสำนักผู้เชี่ยวชาญ

จะเห็นได้ว่าจากสภาพการศึกษาของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะป็นสถานศึกษาตามสำนักหรือในวัง ก็ยังจัดเป็นแหล่งศึกษาอยู่ในวงแคบและจำกัดเฉพาะเพศโดยเฉพาะเด็กผู้ชายมีโอกาสได้เรียนหนังสือ การศึกษาในฝ่ายหญิงด้อยกว่าผู้ชายเพราะในสังคมไทยไม่อนุญาตให้พระสอนเด็กผู้หญิง และยังมีค่านิยมของสังคมที่ว่าผู้หญิงไม่ต้องรู้หนังสือ

²พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 9.

³เกหลง บกาวสิทธิ์, ประวัติการศึกษาในประเทศไทย (สมาคมการศึกษา: จุลสารฉบับที่ 1; สาขามัชฌมศึกษา, พ.ศ. 2503), หน้า 2.

⁴บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, การศึกษาแบบอ้อมล่อว้ย (ศูนย์การศึกษา) (18, ฉ.บ. : ตุลาคม-ธันวาคม, พ.ศ. 2515), หน้า 24.

การศึกษาของสตรีไทยก่อนที่จะมีการจัดตั้งโรงเรียนพอจะกล่าวได้ 2 ลักษณะกว้าง ๆ คือ การศึกษาที่จัดขึ้นในกลุ่มสตรีชั้นสูง และสตรีสามัญ การศึกษาของสตรีชั้นสูงจะมีนักเรียนที่มาจากเชื้อพระวงศ์ บุตรีขุนนาง บุตรีคหบดี วิชาที่สอนได้แก่การอ่านเขียนภาษาไทย ระดับพื้นฐานฝึกกิริยามารยาทและการฝีมือระดับสูง เป็นต้น ส่วนการศึกษาภายในครอบครัว แต่ละครอบครัว เด็กจะมีความสามารถและมีความชำนาญตามความชำนาญของผู้เป็นมารดา ถ้ามารดาเป็นผู้มีความสามารถทางการตัดเย็บเสื้อผ้าหรือการปัก เด็กก็จะมี ความชำนาญด้านนี้ เป็นต้น

จะเห็นว่าแนวทางการศึกษาฝ่ายสตรีไทยในระบบก่อนโรงเรียนนั้นไม่ได้มุ่งเน้นให้เด็กหญิงมีความรู้ในอักษรวิธีแต่อย่างใด ดังจะกล่าวในรายละเอียดดังนี้

1. สตรีชั้นสูง

สตรีชั้นสูงจะมีโอกาสได้ศึกษาอักษรวิธีมากกว่าสตรีสามัญ เพราะสภาพชีวิตและความจำเป็นทางสังคมของชนชั้นสูงและสามัญชนมีความต้องการแตกต่างกัน เช่น ในกลุ่มชั้นสูงความต้องการสตรีที่จะให้ความรู้และการอบรมเลี้ยงดูบุตรในฐานะกลุ่มคนระดับสูง ทั้งธิดา บุตรีขุนนาง ข้าราชการ คหบดีต่าง ๆ เหล่านี้ให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานในเรื่องอักษรวิธีเพื่อเตรียมตัวในการศึกษาความรู้ขั้นต่อไป ดังนั้นสตรีชั้นสูงจึงต้องมีความรู้เหล่านี้ด้วย การศึกษาสำหรับสตรีชั้นสูงจะมีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ในพระบรมมหาราชวังตามสำนักเจ้านายฝ่ายใน จนสตรีที่ได้รับการศึกษาสามารถมีหน้าที่รับราชการฝ่ายใน⁵ ด้วยเหตุนี้ชนชั้นนำจึงนิยมส่งธิดาไปศึกษากันตามสำนักเจ้านายต่าง ๆ โดยการเข้าเป็นนางข้าหลวงเพื่อรับถ่ายทอดความรู้ของสตรีในด้านกิริยามารยาทนั้นหญิงสาววังจะได้รับการอบรมเข้มงวดเป็นพิเศษ ให้ความสงบเสถียรมีท่าทีอ่อนน้อมและเข้มข้อย สามารถควบคุมสติอารมณ์ได้อย่างดี เช่น การนั่งต้องไม่นั่งบังหน้าคนอื่น หรือกีดขวางทางคนอื่นการยืนต้องยืนอย่างมีระเบียบ การเดินต้องมีความภาคภูมิและมีสง่าราศี การนอนต้องไม่นอนคั่น กรน หรือละเมอ บางครั้งจะฝึกหัดให้เด็กเห็นของจริง โดยให้เด็กถือหีบหมากเดินตามหลังเวลาท่านผู้ฝึกฝนไปติดต่องาน เพื่อที่เด็กจะได้เห็น

⁵พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

ลักษณะของการสมาคมในกิจการต่างๆ⁶ และพร้อมที่จะเข้ารับราชการฝ่ายในได้ ดังปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง "สี่แผ่นดิน" ว่า

...หลังจากที่เข้ามาอยู่ในวังได้ 2 วัน คุณสายก็ให้เรียนหนังสือ พร้อมกับช้อย...ที่เรียนก็คือห้องของคุณสายโดยมีคุณสายเป็นผู้ควบคุม ขณะเดียวกันคุณสายก็ทำอย่างอื่นไปด้วยโดยไม่ต้องเสียเวลา นาน ๆ ก็หันมาบอกตอนที่ผิด...พอหมดเวลาเรียนลากราบหนังสือตามที่คุณสายสั่ง...เวลากลางคืนคุณสายหัดให้พลอยหัด เพื่อจะได้ไปถวายงานพัดเสด็จ หรือเจ้านายพระองค์อื่นได้ในวันหลัง...⁷

จะเห็นได้ว่าแม้ในระยะที่ระบบโรงเรียนแล้ว แต่ชนชั้นสูงบางกลุ่มยังไม่นิยมส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียน คงส่งให้ไปรับการอบรมจากในวัง เรียนหนังสือและการเรียนต่าง ๆ จากครูในวัง

กล่าวได้ว่าสตรีชั้นสูงนั้นจะได้รับการศึกษาในด้านอักษรวิธีเบื้องต้น และอบรมกริยา มารยาท ตลอดจนการฝึกหัดงานฝีมือชั้นสูง เพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นกุลสตรีตามค่านิยมของสังคม

2. สตรีสามัญ

ธรรมเนียมโบราณที่สืบเนื่องมาถึงสังคมรัตนโกสินทร์คือ เมื่อทารกแรกเกิดภายหลังจากตัดสายสะดือแล้วผู้ใหญ่จะนำทารกผู้นั้นไปอาบน้ำอุ่นให้สะอาดและจึงอุ้มมา

⁶ยุพาภรณ์ แจ่มเจนกิจ, การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี(พ.ศ.2447-2503 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2530), หน้า 14.

⁷ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน, (พระนคร : ก้าวหน้าการพิมพ์), หน้า 71- 72.

⁸พิพาดา ยิ่งเจริญ และ สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

นอนบนเบาะที่ปูในกระดิ่ง ถ้าเป็นเด็กหญิงก็จะมีประเพณีการนำตายและเข็มมาวางไว้ข้างตัว ถ้าเป็นเด็กผู้ชายจะจัดสมุดดินสอวางไว้ เป็นการถือเคล็ดว่าเมื่อโตขึ้นเด็กผู้หญิงจะมีความสามารถเรื่องการบ้านการเรือนสมเป็นกุลสตรี ส่วนเด็กผู้ชายจะมีความสามารถทางด้านหนังสือ เมื่อโตขึ้นจะได้มีโอกาสเข้ารับราชการ⁹ ดังนั้นสตรีสามัญทั่วไปทั้งในเมืองหลวงและต่างจังหวัดแทบจะไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาทางด้านอักษรวิธีเพราะไม่มีความจำเป็นต่อสภาพชีวิตเพราะสตรีสามัญจะมีชีวิตที่ผูกพันกับการเกษตรหรือการค้าขาย จำเป็นต้องใช้แรงงานและเวลาในการเพาะปลูกหรือค้าขายประกบกับศูนย์กลางการศึกษาของสามัญชนจะอยู่ที่วัด สภาพดังกล่าวจึงไม่เอื้ออำนวยให้สตรีได้รับการเรียนรู้หนังสือด้วยซึ่งเป็นการสอนตามแนวทางที่ตนได้รับการอบรมมา ดังที่ ปาเลกัวซ์(Mgr. Pallegoix) บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในเมืองไทยขณะนั้น เล่าถึงการศึกษาของสตรีสามัญชนว่า การศึกษาของเด็กหญิงก็คือ การต้องรู้จักหน้าที่ทั้งงานบ้านงานครัว

...การศึกษาของเด็กสาว คือต้องรู้จักทำครัวและตักน้ำพริกเป็น ทำขนม มวนบุหรี่และจับพล... ผู้หญิงไปหาพื้นเก็บผักและผลไม้ตักน้ำ ตักข้าวและช่วย มารดาในกิจการบ้านเรือน ทุกเช้าจะนั่งเป็นระเบียบเรียบร้อยที่ประตูบ้าน คอยถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุที่ผ่านมา ฟังเทศน์แล้วก็ร้อง สาธุ ...¹⁰

เมื่อถึงวัยมีครอบครัวมารดาจะสอนให้รู้จักดูแลกิจการบ้านเรือนและรู้จัก การปรนนิบัติสามี ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง "ขุนช้าง ขุนแผน" ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของ สังคมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นอย่างดีในวรรณคดีเรื่องนี้ นางศรีประจันได้สอนนางพิมพ์ลาโลยว่า

เนื้อเย็นจะเป็นซ่งแม่เรือน   ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
 เข้านอกออกในให้ระวัง   จะลูกนั่งบนบอบแก่สามี¹¹

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

¹⁰ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องเมืองสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: ก้าวหน้าการพิมพ์, พ.ศ. 2506), หน้า 205.

¹¹ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, พ.ศ. 2510), หน้า 164.

จากหลักฐานดังกล่าวสามารถกล่าวได้ว่าการศึกษาของสตรีสามัญทั่วไปที่มีได้
ถวายตัวเข้ารับราชการฝ่ายในยังคงมีค่านิยมในการศึกษาทางด้านหัตถศึกษา เคหศาสตร์
ตลอดจนการปรนนิบัติสามีมากกว่าจะ เน้นการด้านอักษรวิธี ดังนั้นความรู้ที่เด็กผู้หญิงจะพึงได้
จึงขึ้นอยู่กับความรู้ครูผู้ฝึกสอนและฝึกหัด ฉะนั้นสตรีส่วนใหญ่จึงไม่สามารถอ่านออกเขียนได้
จะมีก็แต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้น เพราะ เป็นบุตรข้าราชการ หรือคหบดีการศึกษาของสตรีสามัญ
จึงเป็นการฝึกหน้าที่การงานอันจะพึงประกอบสืบไป ดังปรากฏหลักฐานที่ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิต
และการศึกษาของสตรีสามัญดังนี้

...ชีวิตของคุณย่าดูเหมือนจะเริ่มตั้งแต่ 8 ขวบ เพราะเล่าว่า
ทำอะไรเป็นตั้งหลายอย่างแล้วเป็นต้นว่าเย็บจักรเป็น ทำกับข้าวเป็น
ว่ายนํ้าได้ พายเรือเก่ง และทำงานหนักที่สุดสำหรับคุณย่าผู้เป็นหลาน
สายห้วปี คือ ต้องเลี้ยงน้อง 3-4 คน ดูแลกับข้าวและขายเครื่องยา
สมุนไพร อาชีพที่สืบทอดกันมา...¹²

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ให้แก่สตรีไทย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ประเทศไทยได้
ทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 ทำให้อิทธิพลของตะวันตกเข้ามาในสังคม
ต้นรัตนโกสินทร์ ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างมาก
รวมถึงผลกระทบที่มีต่อบทบาทและสถานภาพทางการศึกษาของสตรีไทย พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลและตระหนักดีว่าการเรียนภาษาอังกฤษจะทำให้
สามารถเจรจาดูติดต่อกับชาวฝรั่งตะวันตก ดังนั้นพระองค์นอกจากจะทรงเริ่มศึกษาภาษาอังกฤษ
กับมิชชันนารี จนได้ชื่อว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินเอเซียพระองค์แรกที่สามรถเข้าพระทัยและ

¹² บวร ประพตติดี และคณะ, สตรีไทย, บทบาทในการเป็นผู้บริหาร
(คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 10

เขียนภาษาอังกฤษได้แล้ว¹³ อีกทั้งยังทรงสนับสนุนให้พระบรมวงศานุวงศ์และพระราชโอรส ได้ศึกษาภาษาอังกฤษด้วย สำหรับสตรีที่ทรงพระราชดำริว่า ควรที่จะเปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษาวิชานี้ พระองค์ทรงว่าจ้างภรรยาไมชชันนารีเข้าไปสอนภาษาอังกฤษแก่บรรดาเจ้าจอมและบาทบริจาริกาในวังด้วย ซึ่งการริเริ่มดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของสตรีที่จะต้องได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับบุรุษ

ภรรยาของคณะมิชชันนารีสตรีได้สอนฝ่ายในติดต่อกันเป็นเวลานาน 3 ปี จึงถูกห้ามโดยกระทันหัน ไม่ให้เข้าไปในวังโดยไม่มีคำอธิบายชี้แจงเหตุผลให้ทราบ อย่างไรก็ตามพอจะสันนิษฐานได้ว่า พระองค์กริ้วมิชชันนารี เนื่องจากปรากฏบทความเขียนโดยมิชชันนารีวิพากษ์วิจารณ์พระองค์ในหนังสือพิมพ์ของสิงคโปร์¹⁴

การจัดการศึกษาฝ่ายสตรีของคณะมิชชันนารี

การจัดตั้งโรงเรียนสตรีของคณะมิชชันนารี ได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบบการศึกษาของฝ่ายสตรี กล่าวคือคณะมิชชันนารีมีความเห็นว่า สตรีนั้นนอกจากจะเป็นแม่ศรีเรือนแล้ว ก็ควรจะต้องรู้หนังสือด้วย การรู้หนังสือจะเป็นเครื่องมือค้นหาหาความรู้วิทยาการสมัยใหม่ อีกทั้งยังจะได้เป็นผู้ช่วยเหลือสามี และสั่งสอนความรู้ขั้นพื้นฐานให้แก่บุตรหลานด้วย¹⁵ คณะมิชชันนารีจึงได้จัดตั้งโรงเรียนการช่างสตรี(อรุณประดิษฐ์) ใน พ.ศ. 2408 จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2417 ได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง(วัดนางวิชัย) และในปีต่อมาก็ได้จัดตั้งโรงเรียนพระราชชายา (ดาราวิทยาลัย) จังหวัดเชียงใหม่

¹³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ. (กรุงเทพฯ: บรรณาการ, 2516), หน้า 98.

¹⁴ยุพาภรณ์ แจ้เจนกิจ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹⁵วารุณี โอสธารมย์, การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 169.

การตั้งโรงเรียนของคณะมิชชันนารีในระยะแรกประสบปัญหาในด้านการหา
นักเรียนมาศึกษา เพราะผู้ปกครองเกรงว่าคณะมิชชันนารีจะมาสั่งสอนให้นักเรียนนับถือศาสนาคริสต์
และชวนให้เกลียดศาสนาพุทธ อีกทั้งการส่งบุตรหลานมาเรียนหนังสือในโรงเรียนยังเป็นการ
ขัดกับประเพณีเดิมที่กำหนดให้เด็กผู้หญิงอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ดังนั้นนักเรียนสตรีในรุ่น
แรก ๆ ส่วนมากจึงเป็นบุตรของคณงานและสตรีคณงานหรือชาวจีน¹⁶ ต่อมาการสอนได้ขยาย
ไปถึงชาวบ้านต่าง ๆ เพราะคณะมิชชันนารีนอกจากจะพยายามสร้างความคุ้นเคยและชักชวน
ให้ผู้ปกครองส่งบุตรหลานแล้ว โดยในระยะเริ่มแรกหลักสูตรการศึกษาจะเน้นในเรื่องของการ
เย็บปักถักร้อย การบ้านการเรือน และสอนศาสนาคริสต์ โดยเน้นการฝึกอบรมให้สตรีมีความ
คล่องแคล่วในการสมาคม วิธีการตัดเย็บเสื้อผ้าซึ่งเป็นของใหม่สำหรับสังคมไทยช่วงนั้นก็
เป็นสิ่งดึงดูดใจให้ชาวบ้านหันมาศึกษาเล่าเรียนกับคณะมิชชันนารี เพราะนอกจากจะได้ศึกษา
เล่าเรียนอักษรวิธแล้ว คณะมิชชันนารียังได้สอนในวิชาชีพสำหรับการเป็นกุลสตรี หรือการ
สมาคมต่าง ๆ นับว่าโรงเรียนมิชชันนารีมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาของสตรี
โดยเฉพาะโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งถือว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์สตรีตัวอย่างในเวลาต่อมา

กิจการของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างมากใน
สมัยการบริหารงานของแหม่มโคล(Cole)¹⁷ ชื่อเสียงของโรงเรียนเริ่มเป็นที่แพร่หลาย
พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นสูงได้นิยมส่งธิดาและพระธิดามาศึกษาและเริ่มเห็น
คุณค่าการศึกษาของฝ่ายสตรี กิจการของโรงเรียนได้เจริญก้าวหน้าออกไปมาก ประกอบ
กับมีผู้สนใจในการศึกษาของสตรีมากขึ้น จำนวนนักเรียนจึงทวีขึ้นมาก แหม่มโคลจึงย้าย
นักเรียนมาเรียนที่บางกะปิในพ.ศ. 2457 ต่อมาอีก 5 ปี จึงได้ย้ายนักเรียนกลับไป
เรียนรวมกันและใช้ชื่อว่า "โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย" ซึ่งนับได้ว่าโรงเรียนแห่งนี้เป็น
แหล่งผลิตครูสตรีให้กับโรงเรียนต่าง ๆ เป็นจำนวนมากดังจะกล่าวในบทต่อไป

¹⁶ยุพาภรณ์ แจ็งเจนกิจ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁷ประวัติครู. (พระนคา: ครูสภา, 2502), หน้า 3.

จะเห็นได้ว่า การที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังได้รับความนิยมและเป็นที่ยอมรับของเจ้านายชั้นสูงและบุคคลสำคัญทั่วไปในเมืองไทยขณะนั้นมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งได้พากันส่งพระธิดาและบุตรเข้ามาศึกษา โดยเริ่มต้นด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานราธิป ประพัทธ์พงศ์ ได้ทรงส่งหม่อมเจ้าหญิงพรรณพิมล วรวรรณ เข้ามาศึกษา ซึ่งต่อมาเจ้านาย และบุคคลสำคัญอื่น ๆ ก็ได้ทรงส่งพระธิดาและบุตรเข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น การได้รับความไว้วางใจจากบุคคลชั้นสูงเหล่านี้มาจากความอดสาหัสและตั้งใจของ หม่อมโคล

ความสามารถในการเป็นครูและเป็นผู้บริหารงานของหม่อมโคลนั้น ได้ปรากฏให้เห็นหลายประการ เป็นต้นว่าความสามารถในการจัดการศึกษาของนักเรียนให้มีความก้าวหน้าขึ้น โดยการจัดนักเรียนหญิงของโรงเรียนเข้าสอบในสนามสอบไล่ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งเป็นการสอบพร้อมทั้งนักเรียนชาย ภายหลังจากที่ทางโรงเรียนขยายชั้นเรียนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 ซึ่งนับว่าเป็นการส่งเสริมฐานะให้แก่นักเรียนหญิงให้เท่าเทียมกับนักเรียนชาย โดยหม่อมโคลได้ให้ทางโรงเรียนส่งนักเรียนหญิง 4 คน เข้าสอบร่วมกับนักเรียนชายประมาณ 200 คน และปรากฏว่านักเรียนสตรีของหม่อมโคลสามารถสอบผ่าน 3 คน และมีคนหนึ่งที่ได้รับรางวัลเกียรติยศคือ นางสาวตาด ประทีปเสน ซึ่งต่อมา นางสาวตาดก็ได้เป็นครูสอนที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังนั่นเอง

ความสามารถของหม่อมโคลนั้น มิได้มีเฉพาะเรื่องการดำเนินงานภายในโรงเรียนเท่านั้น หม่อมโคลได้ริเริ่มวิธีการใหม่ ๆ ในการเรียนการสอน เป็นต้นว่า ได้นำนักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่ เช่น สถานที่ตามจังหวัดชายทะเล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนได้สัมผัสกับธรรมชาติและบรรยากาศที่เป็นจริง ซึ่งนับเป็นประสบการณ์ที่มีอาจหาได้ในตำราหรือในห้องเรียน ซึ่งนับได้ว่าหม่อมโคลเป็นผู้ริเริ่มวิธีการศึกษาแบบใหม่ ๆ ให้แก่นักเรียน

ดังนั้นการจัดการศึกษาของคณะมิชชันนารี นับว่ามีผลต่อความสามารถของสตรีไทย เพราะสตรีไทยเริ่มมีความคิดในความสามารถของตนเองที่จะประกอบอาชีพนอกบ้านเช่น เป็นครูได้

ความคาดหวังของสังคมไทยที่มีต่อผู้หญิงในสมัยปฏิรูปประเทศ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนที่จะมีการเผชิญหน้ากับความคิด และมาตรฐานการดำเนินชีวิตตามแบบตะวันตก ซึ่งคงเรียกว่าเป็นสังคมจารีตนั้น สังคมคาดหวังสตรีให้เป็นแม่ที่ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรจนเติบโตใหญ่ รวมทั้งการปรนนิบัติสามีตลอดจนการดูแลบ้านเรือน ทั้งนี้เพราะสามีและบุตรชาย คือทรัพย์สินที่มีค่าของสังคม¹⁸ เพราะสังคมไทยยังคงเป็นสังคมแบบจารีตที่เน้นความสำคัญของแรงงาน ทำให้เกิดการแบ่งแยกงานระหว่างเพศโดย ในระดับครอบครัวคนชั้นสูงขณะที่ผู้ชายมุ่งในหน้าที่ราชการ ผู้หญิงจะทำหน้าที่แม่เรือน ส่วนในระดับสามัญชน การแบ่งแยกงานระหว่างเพศยังไม่ชัดเจนนักเพราะผู้หญิงต้องทำงานด้านการผลิตด้วยเช่นต้องทำนาไร่ ทำสวน ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ผู้หญิงถูกโน้มน้าวให้ยอมรับบทบาทเช่นนี้โดยการสร้างความคิดความเชื่อถือที่ว่าผู้หญิงมีสถานภาพด้อยกว่าผู้ชาย ซึ่งได้ถูกตอกย้ำโดยสถาบันต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น อย่างไรก็ตามในสังคมแบบจารีตของไทยนั้นก็มีสถานการณ์บางอย่างที่ผ่อนคลายนสถานภาพที่ด้อยของผู้หญิง เช่น หญิงชั้นสูงอาจแสวงหาความก้าวหน้าได้ด้วยการรับราชการในสำนัก ส่วนผู้หญิงสามัญชนโดยทั่วไปมักจะประกอบหน้าที่ในทางที่มีบทบาททางเศรษฐกิจในครอบครัวทำให้สถานภาพของผู้หญิงดีขึ้นในระดับหนึ่ง

การทำสนธิสัญญาเบาริงระหว่างไทยกับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยได้เข้มข้นมากขึ้น ในบรรดาวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาในสังคมไทย คือ ความคิดเกี่ยวกับบทบาท และสถานะของสตรี กล่าวคือ เกิดความคลี่คลายทางโลกทัศน์ของสังคมไทยที่มีต่อสตรี ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

¹⁸ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 2: เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2534; โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 4.

ระบบเงินตรา การค้าขาย ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้ทำให้เกิดวัฒนธรรมแบบเมือง คือ ความเป็นอยู่ ความนึกคิด และความเชื่ออันเป็นลักษณะเฉพาะของผู้ที่อาศัยอยู่ในตัวเมือง ชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมแบบใหม่อย่างเห็นได้ชัด ในแง่ความนึกคิดตามแบบวัฒนธรรมเมืองนั้นบุคคลเหล่านี้ได้รับอิทธิพลของแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้า โดยมีความก้าวหน้าของประเทศตะวันตกเป็นแบบอย่างสำคัญ สิ่งที่ยังชี้นำความก้าวหน้าส่วนหนึ่งคือ การให้ความสำคัญต่อการศึกษา¹⁹

จากวัฒนธรรมเมืองและแนวความคิดเรื่องคิดก้าวหน้า ซึ่งปรากฏในสมัยปฏิรูปประเทศ ได้ก่อให้เกิดบทบาทใหม่แก่ผู้หญิงในบ้านเพื่อให้เป็นผลดีต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ วิถีชีวิตบางอย่างที่เปลี่ยนไป เป็นผลให้ผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงชั้นสูงและชั้นกลางถูกคาดหวังให้รับภาระในบ้านให้สอดคล้องไปด้วย บทบาทใหม่ของผู้หญิงนี้แม้จะ เปลี่ยนไปแต่ก็ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะงานภายในบ้าน นั่นก็คือการเป็นเมีย แม่ และแม่เรือน กล่าวคือ ผู้หญิงในสมัยปฏิรูปประเทศถูกบัญญัติของสมัยทั้งในระบบราชการและนอกระบบราชการคาดหวังให้เป็นเมีย แม่ และแม่เรือนที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งบทบาทของผู้หญิงพอจะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

1. เมียในฐานะเพื่อนคู่คิด

ในสมัยปฏิรูปประเทศผู้ชายชั้นสูงและชั้นกลางต้องรับผิดชอบงานใหม่ ๆ ทำให้ผู้ที่มิฐานะ เป็นภรรยาได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคม สามารถพูดคุยกับสามีในฐานะ เป็นเพื่อนคู่คิดได้ แนวความคิดเช่นนี้ได้สะท้อนออกมาในงานเขียนของ เทียนวรรณ ซึ่งเป็นนักคิดนักเขียนสมัยนั้นว่า

¹⁹ สวัสดิ์ ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

... ถ้าแม่หญิงเป็นหญิงที่มีความรู้ได้เล่าเรียน และมีอภยาไสยสันดาน
เป็นผู้ดี... ได้เป็นแม่เรือนช่วยแบ่งเบาภาระอัยเป็นธุระหนักหรือเบา
ไปจากบุรุษย์ให้เขาได้บ้างไม่มากก็น้อย ต่ำสุดช่วยทวนหนังสือ สูงสุดช่วย
เรียงความได้... แลทั้งได้บำรุงเลี้ยงบุตรชายหญิง แลได้สั่งสอนบังคับ
บุตรให้มีกิริยามารยาทวิชาที่ควรรู้อีก... 20

จะเห็นว่าความคิดของเทียนวรรณพยายามเน้นบทบาทของผู้หญิงในฐานะ
เป็นเพื่อนคู่คิดของสามีด้วย มิใช่เป็นเพียงผู้ปรนนิบัติทางกายตามความคิดแบบจารีตที่ได้
เคยกล่าวไว้

2. แม่ในฐานะครูคนแรก

จากการพยายามที่จะวางอนาคตของสยามในแนวทางของอารยประเทศ
ปัญญาชนสยามได้รับอิทธิพลจากความคิดของฝรั่งเศสตะวันตกขณะนั้น ความคิดดังกล่าวได้เน้น
ความสำคัญของการศึกษาสำหรับเยาวชนของชาติทั้งในระบบโรงเรียนและก่อนวัยเรียน
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียงนิทานพื้นบ้านเรื่อง ตากับยายปลูกถั่ว
ปลูกงาให้หลานเผ้าขึ้นใหม่ โดยทรงอธิบายเกี่ยวกับความสำคัญของวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก²¹
และในปี พ.ศ. 2459 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงธรรมการอธิบายว่า การศึกษาควรจะมีทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน และทั้งสองส่วนนี้
เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังย้ำว่าการศึกษาที่บ้านนั้นควรจะเป็นหน้าที่ของแม่
แนวความคิดลักษณะ เช่นนี้ ได้มีอิทธิพลต่อนักคิดนักเขียนในสมัยนั้น เช่น เทียนวรรณ ซึ่งมี
แนวความคิดที่สนับสนุนการศึกษาของสตรีแบบใหม่โดยเน้นความสำคัญของผู้หญิงที่ได้รับการ
ศึกษาแบบใหม่ ซึ่งสามารถนำวิชาความรู้ที่เธออบรมสั่งสอนบุตรธิดาได้

²⁰ "ว่าด้วยผู้หญิงทำการงานเท่ากับผู้ชาย" ตลวงวิภาคพจนานิกจ วันที่ 8 ตุลาคม
ร.ศ. 124.

²¹ สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

...ถ้าแม่หญิงเป็นหญิงดี... แลทั้งได้บำรุงเลี้ยงบุตรชายหญิง แลได้สั่งสอน บังคับบุตรใหม่ให้กริยามาระยาตเรียบร้อย รูวิชาที่ควรรู้ก่อน เช่น การนับแล รู้จักชื่อสิ่งของในโลกย์... เด็กก็จะดี ก็จะได้เรียนรูมาเสียแต่เล็กแล้ว...²²

จะเห็นได้ว่าตามความคิดนี้ เทียนวรรณพยายามเน้นบทบาทของแม่หญิงในฐานะ เป็นแม่เรือนสมัยใหม่ที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยสามารถนำความรู้ที่ได้รับ มาสั่งสอนอบรมบุตร ธิดา ก่อนที่จะส่งบุตรธิดาให้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนต่อไป ดังนั้น บทบาทของสตรีในด้าน แม่ในฐานะครูคนแรกจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการเลี้ยงดูเด็ก ให้เจริญเติบโตทางร่างกายเท่านั้น แต่เป็นการอบรมสั่งสอนในการพัฒนาทางด้านสติปัญญา แก่บุตรธิดาด้วย

3. แม่เรือนผู้รอบรู้

การรับวัฒนธรรมตะวันตกทำให้ชนชั้นสูงและชั้นกลางได้ให้ความสำคัญกับการตกแต่งที่อยู่อาศัยมากกว่าคนในยุคนั้น ทำให้สตรีชั้นสูงและชั้นกลางถูกคาดหวังให้เป็น แม่เรือนผู้รอบรู้ในเรื่องการต้อนรับแขกและเรื่องสุขอนามัย ตลอดจนการควบคุมรายรับ รายจ่ายของครอบครัว ในสภาพการณ์เช่นนี้แม่หญิงในฐานะแม่เรือนจะต้องคุ้นเคยกับวิถีชีวิต ของชาวตะวันตกในระดับหนึ่ง เพื่อที่จะสามารถจัดวางและใช้สอยเครื่องเรือนตามแบบ ตะวันตกได้อย่างถูกต้อง และที่สำคัญคือการออกสมาคมต้อนรับแขกที่ทวีความสำคัญมากขึ้น²³

ส่วนการจัดการดูแลที่อยู่อาศัยให้สะอาด แม่หญิงในฐานะแม่เรือนจึงถูกคาดหวังให้มีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสุขอนามัย ขณะเดียวกันเศรษฐกิจแบบเงินตราซึ่งมีรากฐานมั่นคง มีความสำคัญมากกว่าเรื่องแรงงาน ข้าราชการตลอดจนลูกจ้างโดยทั่วไปได้รับเงินเดือน หรือค่าจ้าง สิ้นค่านานาชนิดของต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้าสู่กรุงเทพฯ ฯ สินค้าเหล่านี้เป็น

²² เทียนวรรณ, "ว่าด้วยแม่หญิงทำการงานเท่าแก่ผู้ชาย," ใน ตุลวิภาคนก (8 ตุลาคม พ.ศ. 124).

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ที่สนใจของคนทั่วไป ในสภาพการณ์เช่นนี้ผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ดูแลการเงินของบ้านถูกคาดหวังให้เป็นผู้บริหารที่รอบคอบ สามารถกำหนดรายรับรายจ่ายให้พอเหมาะกับรายได้ของสามี²⁴

ความสนใจอีกประการหนึ่งในวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาในสมัยปฏิรูปประเทศก็คือ มีการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังของสตรีไทยจากสังคมแบบจารีตที่เห็นภรรยาเป็นเพียงวัตถุที่ไม่มีเสรีภาพใด ๆ ได้กลายมาเป็นการสร้างภาพให้สตรีเป็นแม่เรือนสมัยใหม่เริ่มมีการให้เกียรติแก่ผู้หญิง และยอมรับบทบาทของผู้หญิงในการสมาคมต้อนรับแขก ซึ่งชนชั้นนำของไทยก็ได้ยอมรับบทบาทของผู้หญิงในสภาพการณ์เช่นนี้เช่นกัน โดยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้ภรรยาของคณะมิชชันนารีชาวอเมริกัน พลัดเปลี่ยนกันเข้าไปสอนภาษาอังกฤษ และเวลาต่อมาจึงโปรดเกล้าให้จ้าง นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonovens) ชาวอังกฤษเข้ามาเป็นครูประจำสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดา และสตรีในราชสำนัก

เมื่อความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป และปรากฏชัดเจนตั้งแต่ปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นไป ทำให้ปัญญาชนหลายฝ่ายเห็นควรส่งเสริมการศึกษามากขึ้นโดยเฉพาะการศึกษาฝ่ายสตรี เพื่อให้ผู้หญิงมีคุณสมบัติที่สามารถตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้ หรือสามารถตอบสนองความคาดหวังของสังคมได้นั้นเอง ดังนั้นจึงใช้วิธีการพึงเงินงบประมาณรัฐเพียงแต่น้อย และขอความอุปถัมภ์จากผู้มีฐานะดี โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงภายใต้การนำของสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนาหม่องสรี เหตุนี้สตรีชั้นสูงหลายท่านได้สนับสนุนการศึกษาฝ่ายสตรี น่าจะเป็นเพราะตระหนักดีจากประสบการณ์ของตนเองว่า ผู้หญิงต้องมีบทบาทเพิ่มขึ้นจึงต้องให้กุลธิดาทั้งหลายได้รับการศึกษาอบรมเพื่อให้ความพร้อมสำหรับบทบาทใหม่ โดยการสนับสนุนให้กุลธิดาได้เล่าเรียนหนังสือในรูปแบบโรงเรียนที่ได้จัดตั้งตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก

²⁴ วิทยากรย์ 30 ; (มีนาคม 2472), หน้า 336.

ปรากฏหลักฐานที่แสดงออกมาในแนวความคิดสนับสนุนการศึกษาของฝ่ายสตรี ลงพิมพ์ในตามหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวกับผู้หญิง เช่น นารีนาถ กุลสตรี สตรีไทย เป็นต้น รวมทั้งมีปัญญาชนโดยทั่วไปที่สนับสนุนการศึกษาสำหรับสตรี ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจงใจให้ชาวไทยได้เห็นความสำคัญของการศึกษาในหมู่สตรีว่า "...สตรีเป็นผู้หมั่นพักกมลบุตร กุลธิดามาแต่กำเนิด เป็นผู้ให้การศึกษาและอบรมฝ่ายบ้าน ถ้าสตรีได้มีการศึกษาแล้วย่อมเป็นกำลังช่วยในการศึกษา ฝ่ายโรงเรียนได้มาก..."²⁵

ดังนั้น จึงเกิดความตื่นตัวในการจัดตั้งโรงเรียนสตรีทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาค ดังที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระพันปีหลวง ได้พระราชทานทุน ในการจัดตั้งโรงเรียนสตรีต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคเช่น โรงเรียนราชินีบูรณะ จ.นครปฐม, โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

กระแสดวงคิดในเรื่องการสนับสนุนให้ผู้หญิงไทยได้รับการศึกษานั้น ได้ปรากฏให้เห็นในนิตยสารบางฉบับว่า ผู้หญิงนั้นควรจะได้รับการศึกษา เพื่อที่จะได้มีวิชาที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ในภายหน้าต่อไป

ศูนย์วิทยพัชรากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁵กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 175.

การจัดการศึกษาของสตรีไทยโดยรัฐบาล

กล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ความคาดหวังของสังคมที่มีต่อสตรีในชนบท "แม่เรือนสมัยใหม่" ได้ถูกตอบสนองโดยการศึกษา กล่าวคือ การจัดตั้งโรงเรียนฝ่ายสตรีขึ้นมาไม่ว่าจะโดยภาครัฐหรือเอกชน ก็เป็นไปเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมนั่นเอง²⁶

เมื่อโรงเรียนที่จัดตั้งโดยคณะมิชชันนารีได้รับความเชื่อถือ และความไว้วางใจจากชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทยแล้ว รัฐบาลจึงคิดจัดการให้มีการจัดตั้งโรงเรียนของฝ่ายไทยตามลำดับ ดังนี้

1. โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย

โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย หรือโรงเรียนสกุณสุนันทาลัย ในพ.ศ.2423 เป็นอนุสรณ์สถานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งขึ้นในการพระราชกุศลเพื่ออุทิศต่อสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และมีพระราชประสงค์จะให้ตึกแห่งนี้เป็นที่บำรุงสาธารณศึกษา²⁷ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทดลองถึงความเป็นไปได้ของการตั้งโรงเรียนสตรี ถ้าโรงเรียนแห่งนี้ได้รับความนิยมจากประชาชน กระทรวงธรรมการจะขยายการศึกษาสำหรับสตรีสามัญต่อไป ซึ่งจะใช้สถานที่นี้เป็นสถานที่ฝึกหัดครูอาจารย์สำหรับโรงเรียนที่คิดจะตั้งขึ้น²⁸

ศูนย์วิทยทรัพยากร

²⁶สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

²⁷หจข. ร.6 ศ.4/71, "พระราชทานที่ดินและตึกเรียนผลประโยชน์ของสถานที่สุนันทาลัยให้เป็นสมบัติของโรงเรียนราชินี," (1 พฤษภาคม 2456-สิงหาคม 2461).

²⁸หจข. ร.5 ศ.1/5, "เบ็ดเสร็จราชการในกรมศึกษา," (20 กุมภาพันธ์ 108-28 มีนาคม 111).

ส่วนหลักสูตรการเรียนได้กำหนดไว้ 6 ปี วิชาที่สอนได้แก่ การอ่าน เขียน ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร เรียงความ วิชาแม่บ้านแม่เรือน วาดเขียน การเรียน เล่น (Kindergarden Game) พลศึกษา²⁹ ตลอดจนธรรมเนียมการสมาคมแบบตะวันตก ที่มีความคล้ายคลึงกับหลักสูตรของโรงเรียนมิชชันนารี³⁰

ในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งโรงเรียนสกุลสุนันทาลัย ได้ทำการว่าจ้างครูสตรี ชาวตะวันตกเข้ามาเป็นอาจารย์ใหญ่โดยเริ่มว่าจ้างมิสโรเบิร์ตสัน(Miss M.A. Robertson) ในอัตราเงินเดือน เดือนละ 500 บาท³¹ ครูที่ทำการสอนในระยะนี้จะเป็นสตรีชาวต่างประเทศ เหตุด้วยเพราะระบบการสื่อสารของไทย ยังไม่ได้พัฒนาบุคคลเพื่อที่จะออกไปประกอบอาชีพอื่นได้ ดังนั้นจึงต้องว่าจ้างสตรีชาวต่างประเทศมาทำการสอนโดยได้รับเงินเดือน ๆ ละ 400 บาท³² สิ่งที่น่าสังเกตคือนักเรียนในโรงเรียนสตรีสุนันทาลัยนี้ ส่วนใหญ่เป็นบุตรของข้าราชการ ขุนนางทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามโรงเรียนสุนันทาลัยก็ต้องเลิกกิจการไป ในพ.ศ. 2445 ด้วย เหตุขัดข้องในเรื่องงบประมาณ³³

2. โรงเรียนเสาวภา

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเป็นผู้ตั้งโรงเรียนนี้ เมื่อ พ.ศ. 2435 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสั่งสอนความรู้ด้านต่าง ๆ ให้กับเด็กชาวเกะสีซัง ซึ่งเป็นสถานที่พัก ตากอากาศของคนชั้นสูงในขณะนั้น เมื่อพ.ศ. 2435 ในช่วงระยะแรกนั้นทางโรงเรียนกำหนด

²⁹ หจข. ร.5 ศ.5/3, "โรงเรียนราชกุมารและราชกุมารี," (22 ธันวาคม 2437-17 กรกฎาคม 2442).

³⁰ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

³¹ หจข. ศธ.50.18/28, "สัญญาจ้างมิสโรเบิร์ตสัน(Miss M.A. Robertson) เป็นครูใหญ่."

³² หจข. ศธ.50.18/73, "ลายมือมิสเดซี่ ครูของโรงเรียนสุนันทาลัยและสัญญา."

³³ "ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507." พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบ 72 ปีของกระทรวง (1 เมษายน 2507), หน้า 143-144.

ระเบียบการไว้ว่า จะรับนักเรียนทั้งชายและหญิง วิชาที่สอนได้แก่ การอ่านเขียน หนังสือไทย เลขคณิต การหัตถกรรม การเพาะปลูก การขับร้อง อย่างไรก็ตามกิจการของโรงเรียนแห่งนี้ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะจำนวนนักเรียนที่สมัครเข้าเรียนและมีน้อยเกินไป อีกทั้งค่านิยมของผู้ปกครองที่เป็นชาวเกาะ ยังไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาศึกษาในโรงเรียน เพราะยังไม่เห็นความสำคัญของวิชาที่โรงเรียนจัดสอน ดังนั้นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาคือ ให้ย้ายโรงเรียนเสาวภาที่เกาะสีชังมาไว้ที่กรุงเทพฯ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2440 โรงเรียนเสาวภาจึงเป็นโรงเรียนชั้นกลางสำหรับสตรีสามัญ ในระยะแรก ตั้งอยู่ที่บริเวณท่าเตียน วิชาที่สอนได้แก่ การอ่าน เขียนหนังสือ และวิชาแม่บ้านแม่เรือน ต่อมาอีก 9 ปี ก็ได้ย้ายโรงเรียนเสาวภาไปรวมกับโรงเรียนสตรีบำรุงวิชา ที่ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2442 ในบริเวณวังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ โดยมีนางบุญเกิด ปาวิณพยัคฆ์ เป็นเจ้าของโรงเรียนและครูผู้สอนและยังคงเรียกชื่อโรงเรียนว่า "โรงเรียนเสาวภา" เช่นเดิม การย้ายโรงเรียน 2 โรงเรียนมาเหลือเพียงโรงเรียนเดียวกันนั้น ปรากฏหลักฐานว่าเป็นเพราะครูที่โรงเรียนเสาวภาไม่มีความรู้ไม่พอกับความต้องการของ หลักสูตรและไม่ค่อยหาความรู้เพิ่มเติม³⁴

3. โรงเรียนสตรีวิทยา

ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2442 ในระยะแรกเป็นโรงเรียนเอกชน ซึ่งกระทรวงธรรมการ ให้ความสำคัญสนับสนุน ในเรื่องค่าเช่าสถานที่กับเงินเดือนครู³⁵ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าอาชีพครู ผู้หญิงเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น ต่อมากิจการได้ดำเนินไปด้วยดี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2444 กระทรวงธรรมการได้เข้าควบคุมและการสอน โดยมีมิสตันแลป (Miss Dunlap) เป็นครูใหญ่ จะเห็นได้ว่าในขั้นแรกทางกระทรวงธรรมการก็ยังคงว่าจ้างครูสตรีต่างชาติมาทำการสอนและบริหารงาน หลักสูตรการสอนคือ ภาษาไทย สอนการอ่าน เขียน เรียงความ ภาษาอังกฤษ

³⁴ หจข. ศธ. 50.19/5, ครูโรงเรียนเสาวภาไม่สามัคคี. (15 มิถุนายน-31 มกราคม 2450).

³⁵ หจข. ศธ. 50.15/12, "เงินค่าเช่าตึกโรงเรียนสตรีวิทยา," (23 กุมภาพันธ์ 2443).

การพูด การแปล เลข การบ้านการเรือน การฝีมือ³⁶ ต่อมาในสมัยที่ครูทิมเป็นครูใหญ่ จึงได้ทำการรวมโรงเรียนสตรีวิทยา และโรงเรียนศึกษานารีเข้าไว้ด้วยกัน โดยไปตั้งที่ตึกดินถนนราชดำเนินกลาง และใช้ชื่อว่า โรงเรียนสตรีวิทยา นับแต่นั้นมาโรงเรียนก็มีความเจริญอย่างโดยรวดเร็ว เป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนมากกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ในสมัยนั้น เนื่องจากความนิยมของประชาชน

4. โรงเรียนศึกษานารี

จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2444 หลักสูตรและการสอนนั้นไม่แตกต่างไปจากโรงเรียนสตรีวิทยาในระยะที่กระทรวงธรรมการเข้าควบคุมการสอน ครูใหญ่คนแรกนั้นปรากฏว่าเป็นชาวต่างชาติอีกเช่นกัน ต่อมากระทรวงธรรมการจึงแต่งตั้งให้ครูทิมเป็นครูใหญ่โรงเรียนศึกษานารีในยุคที่ครูทิมเป็นครูใหญ่นั้น นับได้ว่าเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมอย่างมากจากบรรดาผู้ปกครอง³⁷

5. โรงเรียนราชินี

ในปี พ.ศ. 2447 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนราชินี ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ในระยะแรกทำการเปิดสอนโรงเรียนต้องประสบปัญหาเรื่องครูสตรีที่เป็นชาวไทยซึ่งได้รับการอบรมตามแบบแผนการศึกษาใหม่ มีอยู่จำกัด จึงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ้างครูสตรีญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการ 3 คนแรกคือ มิสเทตสุยาซุขุ, มิสคิโย โคโน และมิสโตมิ โคคาจิม³⁸ และเมื่อครูญี่ปุ่นทั้ง 3 คน รับราชการครบกำหนดสัญญากลับไปญี่ปุ่น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้า

³⁶ พจน. ศธ. 50/793, "เปิดโรงเรียนศึกษานารีและโรงเรียนสาธิต แลงบประมาณรูปเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนสตรีแลโรงเรียนวัดราชบพิศ," (25 กรกฎาคม-4 กันยายน 2444).

³⁷ ประวัติครู, (พระนคร : ครูสภา, 2501), หน้า 11.

³⁸ สภาสตรีแห่งชาติ: สตรีไทย, (กรุงเทพฯ: สภาสตรีแห่งชาติ, 2518), หน้า 83.

หญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล เป็นอาจารย์ใหญ่ และโรงเรียนก็ยังคงให้ความสำคัญกับงานฝีมือ การทำดอกไม้ไว้เป็นศิลปะประจำของโรงเรียน โดยได้ส่งนักเรียนหญิงจำนวน 4 คน ออกไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่น เพื่อฝึกหัดวิชาความรู้ด้านการฝีมือ กลับมาเป็นครูในโรงเรียนราชินี

กิจการของโรงเรียนราชินีในบรมพระราชูปถัมภ์ ของสมเด็จพระศรีพัชริน-
ทราบรมราชินีนาถดำเนินด้วยดีมาตลอด กิจการมิได้ล้มเหลวเช่นเดียวกับโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งอาจเป็นเพราะโรงเรียนราชินีจัดตั้ง ขึ้นภายหลังโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย สามารถรู้ข้อดีข้อเสีย ประกอบกับมีผู้บริหารที่มีความสามารถ คือ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล และยิ่งไปกว่านั้นองค์อุปถัมภ์ของโรงเรียนราชินี คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ก็ทรงเอาพระทัยใส่ต่อกิจการของโรงเรียนเป็นอย่างดี ทำให้การศึกษาฝ่ายสตรีเจริญก้าวหน้าขึ้น

แม้จะมีการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วก็ตาม แต่สำหรับคนชั้นสูง ประเพณีการ ถวายตัวเข้ารับการศึกษาอบรมตามสำนักเจ้านายในพระบรมมหาราชวัง ก็ยังคงเป็นที่นิยมอยู่ กุลสตรีชั้นสูงที่บิดามารดาหรือเจ้านายที่ไปถวายตัวเป็นผู้เห็นคุณค่าของการศึกษาระบบโรงเรียน ก็จะได้รับการศึกษาอบรมทั้งที่โรงเรียน และในราชสำนักควบคู่กันไป ดังที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล พระธิดาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณี ซึ่งทรงถวายตัวอยู่ในสำนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ พระอัครชายาเธอในรัชกาลที่ 5 ทรงเล่าว่า "...พระวิมาดาเธอ ทรงว่าเครื่องต้น พวกที่อยู่ในสำนักพระวิมาดาเธอนั้น โดยมากมักจะทำอาหารการกินเป็น พอกลับ จากเรียนหนังสือ ต้องไปห้องเครื่องก่อน แล้วจึงกลับไปอาบน้ำ ขึ้นเผ้า..."³⁹

น่าสังเกตว่าจากหลักฐานเกี่ยวกับการศึกษาในระบบของโรงเรียนสตรี จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงสนพระทัยในการศึกษาฝ่ายสตรีมากนัก เมื่อเทียบกับความเอาพระทัยใส่ในการปฏิบัติการศึกษาฝ่ายชาย ดังความในพระราชหัตถเลขาว่า

³⁹หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล, พระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์. พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานฉลองพระชันษาครบ 84 พรรษา, 17 กุมภาพันธ์ 2523, หน้า 96.

"...การเล่าเรียนของลูกผู้หญิง เป็นเรื่องที่เราคิดไม่ออกและไม่เอื้อเพื่อตั้งแต่ต้นมา...
เมื่อเกิดโรงเรียนผู้หญิงขึ้นเมื่อใด ก็เป็นที่ออกปราศาย แต่พูดไม่ถนัด เพราะเบ็ดตัวประโยชน์
ที่เด็กจะได้ความรู้..."⁴⁰

และจากหลักฐานยังได้สะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริว่า การศึกษาของฝ่ายสตรีนั้น
จะลู่ไปได้อย่างดีต้องใช้งบประมาณมาก เป็นการสิ้นเปลืองโดยยังไม่สมควรกับเวลา และ
การเรียนภาษาอังกฤษตามหลักสูตรตะวันตก อาจทำให้หญิงไทยมีความประพฤติเบี่ยงเบน
ออกไปจากวัฒนธรรมเดิม⁴¹

กล่าวได้ว่า โรงเรียนสตรีที่ทางรัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นมาั้นขยายตัวในอัตราที่ช้ามาก
เมื่อเทียบกับโรงเรียนผู้ชาย และการจัดตั้งโรงเรียนสตรีนั้นก็จำกัดอยู่แต่ในกรุงเทพฯ
เท่านั้น ยังไม่มีโรงเรียนสตรีในส่วนภูมิภาคเลย

อย่างไรก็ตาม ในปลายรัชกาลที่ 5 ความคิดที่ว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การ
ศึกษาแก่เด็กหญิงเพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมปรากฏเด่นชัดขึ้น ความตื่นตัว
ในการจัดตั้งโรงเรียนสตรีตามหัวเมืองเริ่มมีมากขึ้น เหตุที่ยังไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนสตรี
ตามหัวเมืองได้ ก็เนื่องจากทางฝ่ายรัฐยังไม่มั่งบประมาณเพียงพอ แม้โรงเรียนสตรีในเขต
เมืองหลวงก็ยังไม่อาจจัดงบประมาณอย่างเป็นทางการได้ และเหตุผลที่สำคัญคือ ครูผู้สอนยังไม่พร้อม
เพราะนักเรียนหญิงที่สำเร็จการศึกษามีความรู้พอจะสอนหนังสือได้ ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนา
อยู่ในกรุงเทพฯ และไม่สมัครใจออกไปทำการสอนตามหัวเมือง

ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องจากนิตยสารสตรีร่วมสมัยโดยเรียกร้องให้สตรีได้เห็น
ความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังจะเห็นได้จากบทความของเทียนวรรณ ซึ่ง
เป็นปัญญาชนสมัยนั้นใน บำรุงนารี ที่ชี้ให้สตรีเห็นความสำคัญของการศึกษา

⁴⁰ หจข. ร.5 ศ.5/29, "โรงเรียนมหาดเล็ก."

⁴¹ หจข. ร.5 ศ.5/3, เรื่องเดียวกัน.

...พวกเราชาวสยาม จะมีใจพร้อมกันมีมานะคิดจัดการบำรุงนารี
ในประเทศสยามของเรา ให้มีความเจริญด้วยวิทยาความรู้ให้เทียม
ให้เท่าแก่บุรุษ... จึงควรเข้าใจว่าถ้าแม่หญิงได้เป็นนักเรียนรู้วิชา
เท่าแก่บุรุษ... ชื่อเสียงของแม่มหาเจริญทั้งหลายในประเทศสยาม
จะปรากฏอยู่ชั่วดินฟ้าในจดหมายของโลก...⁴²

การชักชวนให้สตรีเห็นความสำคัญของการศึกษานี้ ยังได้ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง
กุลสตรี ดังนี้

...ท่านเจ้าค่ะ การศึกษาของผู้หญิงที่บางคนท่านเห็นว่าไม่จำเป็นนัก
แต่ดิฉันมาที่เคราะห์เห็นตรงข้าม คือผู้หญิงมีหน้าที่สำคัญในการปกครอง
รักษา... การรักษากันเรือนย่อมเป็นหน้าที่ของผู้หญิง การชวนชวาย
ทำมาหากันย่อมเป็นหน้าที่ของผู้ชาย... แต่ถ้าหญิงเป็นผู้โสดเขลา
ไม่มีความรู้พอที่จะรักษาการใหญ่ ชายจะมีกำลังตั้งมั่นลงได้อย่างไรละ
เพราะฉะนั้นดิฉันจึงเห็นว่า การศึกษาเล่าเรียนเพื่อนฝูงให้มีความรู้
ย่อมเป็นข้อสำคัญของผู้หญิง... เบื้องต้นต้องเรียนวิชาหนังสือเท่ากับ
ชั้นมัธยมของนักเรียนชาย...⁴³

จะเห็นได้ว่า นิตยสารสตรีร่วมสมัยเหล่านี้ต่างก็มีความเห็นที่เหมือนกันคือ เห็น
ความสำคัญในการศึกษาฝ่ายสตรี และส่งผลให้ผู้ปกครองได้เห็นความสำคัญของการส่งบุตร
หลานผู้หญิงให้ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การศึกษาฝ่ายสตรี
ได้แพร่หลายต่อไป

⁴²เทียนวรรณ, "อภิศอรรณานุกูล", ใน บำรุงนารี 1:1 (1 เมษายน ร.ศ.
125), หน้า 1-3.

⁴³สังวาลย์เพชร, "หน้าที่ของผู้หญิง", ใน กุลสตรี 1:1 (เมษายน ร.ศ. 125),
หน้า 12.

การประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา

จากความตื่นตัวในการศึกษา และความตื่นตัวในการจัดตั้งโครงการต่าง ๆ นั้น ได้เริ่มขยายตัวมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความสำเร็จส่วนหนึ่งในกิจกรรมการศึกษาดังกล่าว ลุล่วงไปได้ด้วยการเกิดโครงการการศึกษาปี พ.ศ.2453 โดยกระทรวงธรรมการพยายามจัดให้เด็กหญิงและเด็กชายโอกาสในการศึกษากันอย่างทั่วทุกมุมผล ดังคำประกาศของกระทรวงนครบาล ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2454 ว่า

"...ด้วยว่ามีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า...ให้จัดขยายการศึกษาสำหรับให้ครู กุมาร กุมารีทั้งหลายให้มิที่เล่าเรียนวิชาทั่วทุกมุมผล เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ประชาราษฎร์ทั้งปวงที่จะได้ส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียนได้ในที่ใกล้บ้านเรือนทั่วไป...ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวงส่งทั้งเด็กหญิงเด็กชาย ซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปีแล้ว อันจะสมควรเล่าเรียนจงทุกคน ในสถานโรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่ง ตามความพอใจ..."⁴⁴

อย่างไรก็ตาม แผนการศึกษาแห่งชาติในระยะนี้ ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรในอันที่จะชักจูงให้เด็กหญิงได้มีโอกาสเล่าเรียน ในระบบการศึกษาในโรงเรียน

ต่อมาใน พ.ศ.2458 กระทรวงธรรมการได้ออกโครงการศึกษาใหม่ แต่ก็ปรากฏว่ามีอุปสรรคหลายประการ ต่อการศึกษาของสตรีเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติที่ออกมาในปี พ.ศ.2456 กล่าวคือ

- 1.ทัศนคติของประชาชนส่วนมาก เห็นว่าสตรีควรมีหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนมากกว่าที่จะมาเล่าเรียนวิชาความรู้

⁴⁴พจน. ร.6 ศ.10/5, "การจัดการศึกษาพระชาบาลของราษฎรทั่วทุกมุมผล"

2. สถานที่ตั้งของโรงเรียน ส่วนมากอยู่ในวัด ซึ่งคนทั่วไปเห็นว่าวัดเป็นสถานที่สำหรับเด็กชายเท่านั้น
3. การขาดครูผู้สอน โดยเฉพาะในต่างจังหวัดและในชนบท ซึ่งไม่มีใครมีครูสตรีไปสอน⁴⁵

ในปี พ.ศ. 2460 กระทรวงธรรมการได้รวบรวมรายชื่อโรงเรียนสตรีในสังกัด ทั้งโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลอื่น ๆ ตั้งแต่ได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นมา จนถึง พ.ศ. 2460 ซึ่งได้ขยายเติบโต ดังมีรายชื่อโรงเรียนสตรีดังต่อไปนี้

<u>ชื่อโรงเรียน</u>	<u>ชื่อจังหวัด</u>
เบญจมราชาลัย	พระนครกลาง
สตรีวิทยา	พระนครกลาง
เสาวภา	พระนครกลาง
สตรีวัดหัวลำโพง	พระนครใต้
สายบุญญา	พระนครใต้
เสียมมาตุทิศ	ธนบุรีเหนือ
สตรีวัดระฆัง	ธนบุรีเหนือ
ศึกษานารี	ธนบุรีใต้
หอเสวย	ธนบุรีใต้
ประจำแผนกสตรี	สิงห์บุรี
เบญจมราชูทิศ	เพชรบุรี
ราชพงษ์	สมุทรสงคราม
สตรีบ้านนางแพ	อุทัยธานี
สตรีบ้านนางสาวสาส์	อุทัยธานี

⁴⁵ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, (พระนคร: ครูสภา, 2507), หน้า 243.

<u>ชื่อโรงเรียน</u>	<u>ชื่อจังหวัด</u>
สตรีบ้านนางสาวหลี่	กำแพงเพชร
สตรีบ้านนางสาวกลุ่ม	กำแพงเพชร
สตรีบ้านนางสาวพร้อม	ชัยนาท
สตรีนครปฐม	นครปฐม
สตรีประจำจังหวัดสุพรรณบุรี	สุพรรณบุรี
สตรีสกลรัตน์	สกลนคร
อุปถัมภ์นารี	อุตรธานี
บำรุงสตรี	นครพนม
หญิงมณฑลจันทบุรี ที่ 1	จันทบุรี
นารีวิทยานุกูล	เพชรบูรณ์
สตรีวิทยาลัยสตรีศักดิ์	หล่มสัก
สตรีจังหวัดอุดรดิตถ์	อุดรดิตถ์
ผดุงนารี	พิษณุโลก
สตรีมณฑลปัตตานี	ปัตตานี
สตรีรัตนบำรุง	ปราจีนบุรี
กัตตรุณี	กะบินทร์
นารีรัตน์	แพร่
สตรีศรีสะเกษ	แพร่
สตรีอเมริกัน	ลำปาง
สตรีบรรณวิทย์	ลำปาง
สตรีรังษีเกษม	น่าน
สตรีศึกษา	ร้อยเอ็ด
ประชาบาลตรุณนารี	นครราชสีมา
นารีอนุกุล	อุบลราชธานี
ยุพราชวิทยาลัย	เชียงใหม่

ชื่อโรงเรียน

อนุกาฬวิทยาลัย

บ้านรุงกุมาริ

ชื่อจังหวัด

เชียงใหม่

เชียงราย⁴⁶

จากโครงการศึกษาใน พ.ศ.2456 และฉบับแก้ไขในปี พ.ศ. 2458 ที่ได้มุ่งเน้นการศึกษาภาคบังคับทั้งเด็กชายและเด็กหญิง แต่ยังมีได้ออกประกาศเป็นกฎหมายใช้บังคับแก่ประชาชนทั่วไป เพราะถ้าออกเป็นพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับในขณะนั้น ทางกระทรวงธรรมการเองยังไม่ถึงบประมาณที่จะจัดตั้งโรงเรียนให้เพียงพอกับจำนวนเด็ก ซึ่งถูกบังคับให้เข้าเรียนได้ อีกทั้งยังขาดครูผู้สอนอีกประการหนึ่ง ดังความเห็นของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้กล่าวว่า

...การที่จะออกพระราชบัญญัติเรื่องนั้น ดูไม่ใช่เวลาในสมัยนี้เสียแล้ว...
ถึงแม้จะออกพระราชบัญญัติก็เพียงแต่ขู่เท่านั้น เพราะยังจะต้องเป็นผู้แพ้เด็ก
เพราะไม่มีตัวครู และเงินที่จะบำรุง...⁴⁷

ดังนั้นโครงการจัดการศึกษาจึงยังมิได้ออกใช้เป็นกฎหมาย ทำให้บิดามารดาของเด็กในครอบครัวสามัญได้สนใจจะส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียน หรือเรียนก็เรียนเพียงครั้ง ๆ กลาง ๆ เพราะไม่เห็นประโยชน์และความจำเป็นของการศึกษาที่จะมีต่ออาชีพอื่น ๆ โดยเฉพาะเด็กหญิง ซึ่งยังคงนิยมให้เป็นแม่บ้านแม่เรือน ความเข้าใจเช่นนี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินงานด้านการศึกษาฝ่ายสตรีให้ลุล่วง ดังความเห็นของอุปราชมณฑลอยุธยาว่า

...การศึกษาฝ่ายชายก็ดี ฝ่ายหญิงก็ดี แม้ในราชการจะจัดการอย่างไรก็ดี
ถ้าไม่มีการบังคับอย่างแล้วที่จะหวังให้เด็กทั้งหญิงทั้งชาย ได้รับการศึกษาที่

⁴⁶รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2465.

⁴⁷เอกสารกองกลางสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารฉบับที่ 65 พ.ศ. 2457 เรื่อง พระราชบัญญัติบังคับการศึกษา.

ทุกคนยอมไม่ได้ เพราะเห็นว่า ความจำเป็นที่ทุกคนต้องมีการศึกษานั้นจะ
ไตร่ตรองเห็นได้ ก็แต่ในชั้นบุคคลที่ได้รับการศึกษามากแล้ว ... การเรียน
สำหรับเด็กหญิงนั้น เพียงเรียนพออ่านเขียนง่าย ๆ ได้ก็พอแล้วเพราะผู้หญิง
ไม่ต้องทำราชการ... ผู้ปกครองเด็กหญิงจึงมักให้ออกเสียจากโรงเรียน แต่
ในชั้นประถม 1-2 โดยมาก"⁴⁸

โดยเหตุนี้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงมีความเห็นว่าการจัดการศึกษาฝ่ายสตรีจะก้าวหน้า
ไปจากเดิมได้นั้น จำเป็นต้องมีการออกโครงการศึกษาให้เป็นกฎหมายบังคับ ดังที่อุปราชมณฑล
อยุธยาที่มีความเห็นพ้องว่า

... การที่จะแก้อุปสรรคการศึกษาแก่ฝ่ายเด็กชายหญิง... ให้ได้รับ
การศึกษาทั่วทุกคนแล้ว ก็มีอยู่อย่างเดียวกันคือ พระราชบัญญัติบังคับ
การศึกษา ถ้านอกจากการบังคับแล้ว การจัดการศึกษาก็ยังจะเจริญ
รวดเร็วไม่ได้...⁴⁹

ดังนั้นเพื่อความคล่องในการจัดการศึกษาให้แพร่หลาย ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464
รัฐบาลจึงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับให้เด็กทุกคนต้องเข้าโรงเรียน ตั้งแต่อายุ
7 ขวบ-14 ขวบ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.
2464 แล้ว ทำให้จำนวนเด็กหญิงที่เข้าโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะผู้ปกครอง
ในท้องที่ที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้ว จำเป็นต้องส่งบุตรหลานที่เป็นหญิงของตนเข้ารับการ
ศึกษาในโรงเรียน ดังจะเห็นได้จากตารางที่แสดงจำนวนของนักเรียนหญิงในระยะ 10 ปี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁸ หจข. ร.6 ศ.2/5, "ความเห็นอุปราชมณฑลอยุธยาขอร้องให้มีพระราชบัญญัติ
เกณฑ์ศึกษา,"

⁴⁹ หจข. ร.6 ศ.2/5, เรื่องเดียวกัน.

ตารางแสดงจำนวนของนักเรียนหญิงตั้งแต่ พ.ศ. 2458-2468

พ.ศ.	จำนวนนักเรียนหญิง	เพิ่มขึ้นจากปีก่อน
2458	5,396	-
2459	6,600	1,204
2460	7,411	811
2461	11,084	3,673
2462	13,280	2,196
2463	14,630	1,350
2464	24,056	9,426
2465	131,765	107,708
2466	209,658	77,894
2467	218,561	8,903
2468	235,750	17,189

50

จะเห็นได้ว่า จำนวนการเพิ่มของเด็กหญิงในรอบ 10 ปี เพิ่มขึ้นถึง 230,354 คน⁵¹ ประกอบกับใน พ.ศ. 2461 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์เป็นครั้งแรก เพื่อจัดวางระเบียบการปกครองของโรงเรียนราษฎร์ให้รัดกุม จึงเป็นผลให้จำนวนนักเรียนหญิงเพิ่มมาจากเดิม

การเพิ่มขึ้นของจำนวนนักเรียนหญิงนี้ แสดงว่าพระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ส่งเสริมให้ประชาชน มีความรู้ในระดับพื้นฐานกันอย่างทั่วหน้า และการศึกษาในระดับประถมศึกษานี้ จะส่งผลไปถึงการศึกษาของสตรีในระดับสูงด้วย กล่าวคือเป็นพื้นฐานในความก้าวหน้าทางการศึกษาของสตรีนั่นเอง ซึ่งเป็นผลถึงการฝึกหัดครูผู้หญิงที่ทางกระทรวงธรรมการจำเป็นต้องเร่ง

⁵⁰ รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2468.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

ผลิตเพื่อให้มีปริมาณเพียงพอที่จะทำการสอนในโรงเรียนสตรีที่ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นและรองรับจำนวนเด็กผู้หญิงที่ต้องเข้ารับการศึกษามากขึ้นเช่นกัน

และจากการที่พระราชบัญญัติประถมศึกษาออกมานี้เอง นอกจากจะทำให้จำนวนนักเรียนหญิงเพิ่มมากขึ้นแล้ว ความต้องการครูผู้หญิงที่จะทำการสอนก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

หลักสูตรการศึกษาสำหรับสตรี

กล่าวได้ว่า ตั้งแต่เริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนสตรีชั้น ชั้นสูงและชั้นกลางเริ่มเห็นความสำคัญของการส่งบุตรหลานให้เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว รัฐเริ่มจัดหลักสูตรการศึกษาของสตรีอย่างเป็นแบบแผนมากขึ้น โดยทางรัฐกำหนดประเภทการศึกษาไว้ 2 ประเภทคือ

1. สามัญศึกษา ได้แก่ความรู้สามัญซึ่งทุกคนควรจะรู้มากหรือน้อยตามควรแก่อัธภาพ เช่น วิชาหนังสือ เลข จรรยา เป็นต้น
2. วิสามัญศึกษา ได้แก่ความรู้พิเศษซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างตามสมควรแก่อัธภาพ ไม่จำเป็นว่าทุกคนจะต้องเรียนรู้ทุกอย่าง เช่น วิชาแพทย์ วิชาครู วิชาพาณิชย์ เป็นต้น⁵¹

การศึกษาทั้ง 2 ประเภทนี้ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูง และยังสามารถกำหนดฐานะของผู้เรียนเป็น 2 ภาคคือ

1. ภาคประถมศึกษา
2. ภาคมัธยมศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทางรัฐจะได้จัดให้มีการศึกษาของฝ่ายสตรีอย่างเป็นแบบแผนก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏว่าการศึกษาของฝ่ายสตรียังมีความแตกต่างกับการศึกษาฝ่ายชายในประเด็นของระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาและความแตกต่างในเนื้อหาของหลักสูตร ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปคือ

⁵¹ประวัติศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 280.

1. ความแตกต่างระหว่างเวลาที่ใช้ในการศึกษา

ความแตกต่างในประเด็นนี้ จะสามารถเห็นได้จากการศึกษาในชั้นประโยค ประถมศึกษาและประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย กล่าวคือ ประโยคประถมศึกษาของนักเรียนชาย จะใช้เวลาในการศึกษา 5 ปี แต่สำหรับนักเรียนหญิงแล้ว จะใช้เวลาในการศึกษาชั้นประโยค ประถมเพียง 3 ปีเท่านั้น ส่วนประโยคมัธยมนักเรียนชายจะใช้เวลาศึกษา 8 ปี⁵³ ในขณะที่นักเรียนหญิงใช้เวลาเพียงแค่ 6 ปี เท่านั้นในการศึกษาประโยคมัธยม แม้ว่าในมัธยมต้นจะใช้เวลาในการศึกษา 3 ปีเท่ากันก็ตาม ซึ่งสามารถแสดงได้ตามตารางดังนี้

ตารางแสดงระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาระหว่างนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย

ชั้นการศึกษา	ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา(ปี)
ประโยคประถมชาย	5
ประโยคประถมหญิง	3
ประโยคมัธยมต้นชาย	3
ประโยคมัธยมต้นหญิง	3
ประโยคมัธยมปลายชาย	5
ประโยคมัธยมปลายหญิง	3

54

จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างกันในเรื่องการใช้เวลาในการศึกษาระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิงนี้ ได้กำหนดให้นักเรียนชายเมื่อเรียนชั้นประถมปีที่ 5 จบแล้วอาจเรียนต่อชั้นมัธยมวิสามัญ แต่ถ้าไม่ประสงค์จะเรียนวิชาวิสามัญก็สามารถเข้าศึกษาในชั้นมัธยมต้นได้ โดยใช้ระยะเวลาในการศึกษาอีก 3 ปี เมื่อถึงปีที่ 6 จึงสามารถโอนไปเรียนมัธยมวิสามัญ

⁵³สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁵⁴จรรูวรรณ ไวยเจตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

ชั้นสูง แต่ถ้านักเรียนชายมีความประสงค์จะเรียนสูงกว่ามัธยมวิสามัญชั้นสูงต้องสอบไล่ได้
 ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ปีที่ 8) แล้วสมัครไปเรียนวิชาสามัญศึกษาชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยได้

ส่วนนักเรียนหญิงนั้น จะใช้เวลาในการศึกษาชั้นประโยคประถมเพียงแต่ 3 ปี
 เท่านั้น และสามารถเรียนต่อมัธยมวิสามัญชั้นต่ำเพื่อเรียนวิชาที่เหมาะสมแก่เพศ แต่ถ้าไม่
 ประสงค์จะเรียนวิชาสามัญก็สามารถเข้าศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมสามัญได้เช่นเดียวกันกับ
 นักเรียนชาย แต่ระยะเวลาที่นักเรียนหญิงจะใช้ในการศึกษานั้นจะมีจำนวนปีน้อยกว่า
 นักเรียนชาย คือ นักเรียนหญิงสามารถจบชั้นประโยคมัธยม (สามัญ) ได้โดยใช้เวลาใน
 การศึกษา 6 ปี ในขณะที่นักเรียนชายใช้เวลา 8 ปี

2. ความแตกต่างในด้านเนื้อหาของหลักสูตร

จากความแตกต่างในเรื่องระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา ได้นำมาสู่ความ
 แตกต่างในด้านเนื้อหาของหลักสูตร กล่าวคือ แม้ทางรัฐจะยอมรับเด็กหญิงเข้าเป็นนักเรียน
 อย่างเป็นทางการเช่นเดียวกับนักเรียนชาย แต่ทางรัฐก็ยังกำหนดให้การเรียนการสอน
 ของเด็กหญิงและเด็กชายมีความแตกต่างกัน โดยเน้นให้นักเรียนหญิงได้เรียนรู้วิชาสำหรับ
 แม่บ้านแม่เรือน ในขณะที่หลักสูตรจะลดชั่วโมงการเรียนที่เป็นวิชาการโดยตรง เช่น ภาษา
 หรือวิชาคำนวณ ให้มีจำนวนชั่วโมงที่น้อยกว่านักเรียนชาย แต่จะเพิ่มชั่วโมงการศึกษาในวิชา
 ที่เกี่ยวกับแม่บ้านแม่เรือน เช่น การตกแต่งรักษาย่านให้เรียบร้อย งดงาม ถูกสุขลักษณะ
 เป็นต้น ความแตกต่างของเนื้อหาในหลักสูตรเหล่านี้ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนนับแต่การ
 ศึกษาในประโยคประถมศึกษา และมีอย่างต่อเนื่องไปถึงชั้นมัธยม โดยสามารถแสดงตาราง
 เปรียบเทียบความแตกต่างในรายละเอียดของวิชาทั้งนักเรียนชายและนักเรียนหญิง ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัตราเวลาเรียนชั้นประถมศึกษา (ชาย)^{๕๕}

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง				
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 5
จรรยา	1.00	1.30	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทย	12.30	12.00	11.40	3.00	3.00
เลข	5.00	5.00	5.00	2.00	2.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	3.00	3.00	2.20	1.00	1.00
การรักษาดัว	1.30	1.30	1.00	1.00	1.00
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
วิชาลูกเสือ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
หัตถกรรม					
กสิกรรม วิชาชีพ	-	-	2.00	15.00	15.00
พาณิชยกรรม					
รวมเวลา	25.00	25.00	25.00	25.00	25.00

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๕}ประมวลการศึกษาภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2464,
หน้า 28.

อัตราเวลาเรียนชั้นประถมศึกษา (หญิง)⁵⁶

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง		
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.00	1.30	1.30
ภาษาไทย	9.30	9.00	8.00
เลข	5.00	5.00	5.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	3.00	3.00	2.00
การรักษาตัว	1.30	1.30	2.00
วาดเขียน	1.15	1.15	2.00
วิชาวิสามัญ	3.45	3.45	4.30
รวมเวลา	25.00	25.00	25.00

จากตารางเปรียบเทียบเวลาที่ใช้ในการศึกษาและความแตกต่างในเนื้อหาวิชานั้น จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติประถมศึกษาต้องการให้เด็กทุกคน ไม่เลือก เพศ ชาติ ศาสนา ที่มีอายุตั้งแต่ 7 ถึง 14 ปี ได้เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาเพื่อเป็นการยกระดับพื้นฐานความรู้ของราษฎร แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาในหลักสูตรก็มีความแตกต่างกัน โดยทางรัฐได้จัดให้การศึกษาฝ่ายหญิงนี้แม้จำนวนเวลาที่จะได้รับรู้ทางด้าน วิชาการน้อยกว่านักเรียนชาย อีกทั้งยังเป็นการนำไปสู่เนื้อหารายวิชาที่แตกต่างกัน คือ วิชาวิสามัญ จะต้องเรียนในวิชาที่เตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือน เช่น วิชาเย็บปักถักร้อย หรือการฝีมืออื่น ๆ เพื่อให้เหมาะกับหญิง⁵⁷

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

⁵⁷ หจข, ร.6 ศ.2/11 หลักสูตรสามัญศึกษา

จากรูปแบบโครงการศึกษาในระดับชั้นประถม ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในด้านเวลาที่ได้รับการศึกษาและเนื้อหาในหลักสูตรแล้ว ความแตกต่างเหล่านี้ยังมีสืบเนื่องไปถึงการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและหญิงอีกด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากตารางแสดงอัตราเวลาเรียนชั้นมัธยมศึกษาและหญิง

อัตราเวลาเรียนชั้นมัธยม (ชาย) ตอนต้น⁵⁸

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง		
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ	12.15	12.15	12.15
เลข	5.00	5.00	5.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	2.15	2.15	2.15
การรักษาตัว	2.00	2.00	2.00
วาดเขียน	2.00	2.00	2.00
วิชาวิสามัญ	2.00	2.00	2.00
รวมเวลา	26.30	26.30	26.30

⁵⁸ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

อัตราเวลาเรียนชั้นมัธยม (หญิง) ตอนต้น⁵⁹

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง		
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.00	1.30	1.30
ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ	11.00	11.30	11.30
คำนวณวิธี	4.00	4.00	4.00
ภูมิศาสตร์กับพงศาวดาร	2.15	2.15	2.00
วิทยาศาสตร์	1.30	1.30	2.00
วาดเขียน	2.00	2.00	2.00
การฝีมือ	3.45	3.45	3.45
การเรือน	1.00	1.00	1.00
รวมเวลา	26.30	26.30	26.30

จากตารางที่นำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างในด้านเนื้อหาของหลักสูตรนั้น จะเห็นว่าวิชาที่ถูกบรรจุในหลักสูตรการศึกษาฝ่ายผู้หญิงนั้น ยังคงเน้นในวิชาแม่เรือนอยู่มาก ซึ่งเป็นความคาดหวังให้ผู้หญิงที่การศึกษาทำหน้าที่แม่เรือนสมัยใหม่ เช่น การตกแต่งบ้านเรือนให้เรียบร้อยงดงาม ถูกสุขลักษณะ รู้หลักการปรุงอาหาร สร้างความสุขในครอบครัว และการบริหารการก เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นว่าเนื้อหาในการศึกษานั้น จะแตกต่างกันในด้านการรับรู้ กล่าวคือ การศึกษาของนักเรียนชายจะมีชั่วโมงเรียนสำหรับวิชาสามัญมากกว่าการเรียนของนักเรียนหญิงจะมีชั่วโมงเรียนสำหรับวิชาการเรือนมาก

⁵⁹ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

กล่าวโดยสรุป การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนให้กับสตรีไทย เป็นปัจจัยทำให้เกิดการขยายตัวทางการศึกษาในหมู่สตรี แม้ว่าทางรัฐจะได้จัดให้สตรีได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นเดียวกับบุรุษ แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางการศึกษาก็คือ ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา และเนื้อหาของหลักสูตร ทำให้การศึกษาของนักเรียนหญิงนั้น ค่อยกว่านักเรียนชายในด้านอักษรวิธี เพราะจากความคาดหวังทางสังคมไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ ได้คาดหวังสตรีที่ได้รับการศึกษา สามารถเป็นแม่เรือนที่มีคุณภาพเหมาะสมกับสังคมสมัยปฏิรูปประเทศ ทำให้การศึกษาฝ่ายสตรีมุ่งในลักษณะการผลิตแม่เรือน ดังนั้น ความสำคัญในการที่จะอบรมสั่งสอนการเป็นแม่เรือนของนักเรียนหญิง จึงเริ่มเปลี่ยนจากการอบรมโดยมารดาที่บ้านมาเป็นการอบรมจากครูที่โรงเรียน โดยเหตุนี้ระบบการศึกษาฝ่ายสตรีมีความจำเป็นในความต้องการครูสตรี เพื่อที่จะทำหน้าที่อบรมนักเรียนให้เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ซึ่งจะกล่าวไว้ในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย